

ความสำคัญของแรงงานในครัวเรือนและชุมชนต่อการผลิตเมล็ดพันธุ์มะเขือเทศภายใต้เกษตรพันธสัญญาในหมู่บ้านลาดนาเพียง ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

The importance of household and community labors in tomato seed production under contract farming at Lad Na Piang village, Savatee Sub-district, Mueang District, Khon Kaen province

วาริรัชต์ ปันนราช¹, นิสิต คำหล้า^{1*}, และอรุณี พรหมคำบุตร¹

Weerach Pannarach¹, Nisit Kamla^{1*}, and Arunee Promkhambut¹

บทคัดย่อ: การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาความสำคัญของการใช้แรงงานในการปลูกมะเขือเทศเพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ของครัวเรือนและชุมชน เก็บรวบรวมข้อมูลจากการประชุมกลุ่มในหมู่บ้านลาดนาเพียง หมู่บ้านเพี้ยพานและหมู่บ้านหินลาด และสัมภาษณ์ครัวเรือนเกษตรกรในหมู่บ้านลาดนาเพียงจำนวน 66 ครัวเรือน โดยสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างตามแบบคำถามหลักที่ได้กำหนดไว้ ผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรมีการผลิตเมล็ดพันธุ์มะเขือเทศภายใต้เกษตรพันธสัญญาอย่างต่อเนื่องมาเป็นเวลากว่า 30 ปี เกษตรกรวางแผนการปลูกมะเขือเทศและพืชอื่น ๆ ให้สอดคล้องกับการใช้แรงงานของครัวเรือนและของชุมชน ทั้งนี้การปลูกมะเขือเทศเกษตรกรใช้แรงงานในครัวเรือนและชุมชนเป็นหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงงานในครัวเรือนซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญในการทำเกษตรและของการปลูกมะเขือเทศเพื่อการผลิตเมล็ดพันธุ์ เนื่องจากการปลูกมะเขือเทศมีความประณีต ต้องดูแลเอาใจใส่ในทุกขั้นตอนการผลิต เกษตรกรจ้างแรงงานเฉพาะในช่วงการผสมเกสรเท่านั้น การจัดการแรงงานในหมู่บ้านลาดนาเพียงน่าจะเป็นแนวทางในการจัดการแรงงานของการปลูกพืชแบบประณีตไปในพื้นที่อื่นได้

คำสำคัญ : เกษตรพันธสัญญา การผลิตเมล็ดพันธุ์มะเขือเทศ แรงงาน

ABSTRACT: The aim of the research was to study the importance of household and community labours in tomato seed production. The data were collected by group interviews with key informants in Lad Na Pieng Village, Pier Fan Village and Hin Lad Village. Semi-structured interviews were conducted on the selected 66 households along the line of pre-designed main topics. The study revealed that contract farming for tomato seed production has been launching for over 30 years. Farmers have planned to grow tomato and other plants relevant to the availability of labour in household and community. Household labours were an important condition for farm activities and tomato plantation for seed production. Tomato seed production needs an intensive and good taking care for all steps. Hiring labor was only done during the pollination stage. Lad Na Pieng Village is a good model for labour management for intensive agriculture in other areas.

Keywords: contract farming, tomato seed production, labours

¹ หลักสูตรเกษตรเชิงระบบ สาขาวิชาพืชไร่และเกษตรเชิงระบบ คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น 40002
Program on System Approaches in Agriculture, Agronomy and System Approaches in Agriculture Section, Faculty of Agriculture, Khon Kaen University, Khon Kaen 40002

* Corresponding author: nisika@kku.ac.

บทนำ

ประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม ในอดีตเป็นการเกษตรแบบยังชีพใช้แรงงานแลกเปลี่ยนภายในท้องถิ่นและแรงงานภายในครัวเรือนเป็นหลัก (มณีฉัตร, 2538; บัณฑิต, 2546) ปัจจุบันการทำการเกษตรได้เปลี่ยนเป็นการปลูกพืชเชิงพาณิชย์มากขึ้น (ดุขวิญ และเยาวนุช, 2534; มั่นทนนา, 2545; ถนอมสิน, 2552) มีการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ใช้สารเคมีเพื่อเพิ่มผลผลิตและเทคโนโลยีต่าง ๆ รวมถึงผลักดันให้มีการขยายพื้นที่เพาะปลูก ทั้งนี้เป็นเพราะการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายของประเทศ (รัฐภา, 2546)

จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ผ่านมา รัฐบาลได้เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจด้านอุตสาหกรรม การส่งออกและภาคบริการเป็นหลัก ทำให้การขยายตัวทางเศรษฐกิจไม่มีความเสมอภาคส่งผลให้เกิดช่องว่างและความเหลื่อมล้ำทางรายได้ของประชากร (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2540) เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคเกษตรสู่ภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการ (อัศวรัตน์, 2543) แรงงานในภาคเกษตรลดลงจนทำให้ขาดแคลนแรงงาน (รัฐภา, 2546) ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้เกิดขึ้นกับภาคการเกษตรโดยรวมทั้งการทำเกษตรแบบประณีตและไม่ประณีต โดยการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นไปในทำนองเดียวกันทั้งประเทศ

อย่างไรก็ตาม พบว่า ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือการเกษตรแบบประณีตเป็นการทำการเกษตรที่ต้องการแรงงานจำนวนมากในการปลูกและดูแลรักษา (มณีฉัตร, 2538) การลงทุนต่อหน่วยพื้นที่สูง (จิฑูรวิญ และ ตรียดา, 2539) กลับมีการขยายตัวในหลายพื้นที่ ซึ่งขัดแย้งกับการขาดแคลนแรงงานตามที่กล่าวข้างต้นโดยเฉพาะในรูปแบบของเกษตรพันธะสัญญาที่มีการปลูกกระจายอยู่ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น กาฬสินธุ์ สกลนคร และอุดรธานี (เรืองศักดิ์, 2535; มณีฉัตร, 2538)

จากการศึกษาภาคสนามในจังหวัดขอนแก่น พบว่า หมู่บ้านลาดนาเพียง ตำบลสาวะถี เป็นหมู่บ้านหนึ่งที่มีการปลูกมะเขือเทศ เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ภายใต้เกษตรพันธะสัญญาอย่างต่อเนื่องและยาวนานกว่า 30 ปี ซึ่งในหลายพื้นที่มีการทำเกษตรพันธะสัญญาเช่นกันแต่ได้เลิกล้มการผลิต เนื่องจากประสบปัญหาการเคลื่อนย้ายแรงงานดังกล่าว และปัญหาสุขภาพจากการใช้สารเคมีในปริมาณสูง จึงเกิดประเด็นที่น่าสนใจว่า เกษตรกรมีการจัดการแรงงานทั้งในและนอกครัวเรือนอย่างไรและความสำคัญของแรงงานต่อการปลูกมะเขือเทศผลิตเมล็ดพันธุ์เป็นอย่างไร

วิธีการศึกษา

การศึกษาค้นคว้านี้ได้เลือกพื้นที่แบบเจาะจง (purpose selection) คือ เป็นพื้นที่ที่มีการปลูกมะเขือเทศเพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ภายใต้เกษตรพันธะสัญญา โดยเลือก หมู่บ้านลาดนาเพียง ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ที่มีการปลูกมะเขือเทศมาเป็นเวลากว่า 30 ปี และเลือกหมู่บ้านเพี้ยพาน ตำบลสาวะถี หมู่บ้านหินลาด ตำบลบ้านค้อ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ที่เป็นแหล่งแรงงานที่มีทักษะเข้ามารับจ้างในกระบวนการปลูกมะเขือเทศเพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ เป็นพื้นที่ศึกษา ได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์กลุ่ม (group interview) และการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview : SSI) (สุจินต์และสุเกศินี, 2530) เป็นเครื่องมือในการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์กลุ่ม ผู้รู้ในชุมชนประกอบด้วย ผู้นำชุมชนที่เป็นทางการ จำนวน 3 คน ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน 1 คน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 2 คน และผู้รู้ตามประเด็น จำนวน 7 คน ประกอบด้วย ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในชุมชนมานานและทราบประวัติชุมชน 3 คน เกษตรผู้ปลูกมะเขือเทศ 2 คน เกษตรกรผู้ปลูกแล้วหยุดปลูกมะเขือเทศ 2 คน เพื่อทำความเข้าใจบริบทชุมชนและบริษัทที่มาลงทุนในพื้นที่ และสัมภาษณ์ครัวเรือนเกษตรกร โดยสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างตามแบบคำถามหลักที่กำหนดไว้กับกลุ่มตัวอย่างในหมู่บ้านลาดนาเพียงจำนวน 66 ครัว

เรือน คิดเป็นร้อยละ 30 จากประชากรทั้งหมด 224 คริวเรือน และใช้วิธีการแบ่งกลุ่มตัวอย่างแบบชั้นภูมิ (stratified sampling) ได้เป็น 3 กลุ่ม คือ 1) คริวเรือนที่ปลูกมะเขือเทศ 26 คริวเรือน 2) คริวเรือนที่ปลูกแล้วหยุดปลูกมะเขือเทศ 33 คริวเรือน และ 3) คริวเรือนที่ไม่ปลูกมะเขือเทศ 7 คริวเรือน เพื่อรวบรวมข้อมูลการจัดการแรงงานของคริวเรือนและแรงงานในชุมชน รวมถึงแหล่งที่มาของแรงงานในพื้นที่

ผลการศึกษาและวิจารณ์

บริบทชุมชน

หมู่บ้านลาดนาเพียง มีพื้นที่ทั้งหมด 4,294 ไร่ แบ่งเป็น พื้นที่อยู่อาศัย 655 ไร่ พื้นที่การเกษตร 3,259 ไร่ และพื้นที่ป่าชุมชน 380 ไร่ มีประชากรทั้งหมด 224 คริวเรือน มีประชากรทั้งหมด 1054 คน แบ่งเป็นชาย 532 คน และ หญิง 522 คน ลักษณะภูมิประเทศร้อยละ 65 เป็นที่ราบลุ่ม ส่วนใหญ่ใช้ในการปลูกข้าวนาปี ส่วนที่ดอนเป็นพื้นที่ปลูกมันสำปะหลัง อ้อย และที่อยู่อาศัย ลักษณะดินร้อยละ 70 เป็นดินร่วนปนทราย มีการระบายน้ำดี เหมาะสำหรับการปลูกมะเขือเทศ บ้านลาดนาเพียงเป็นพื้นที่ที่อยู่ในเขตอาศัยน้ำฝน เกษตรกรร้อยละ 90 มีบ่อน้ำส่วนตัวสำหรับกักเก็บน้ำในที่นาของตัวเอง ขนาดบ่อประมาณ 10 x 20 x 3 เมตร และมีแหล่งน้ำธรรมชาติคือ ห้วยหินลาด (มีน้ำตลอดทั้งปี) และห้วยหนองหว้า (มีน้ำช่วงเดือน กรกฎาคม - มีนาคม) ส่วนใหญ่ใช้ในกิจกรรมทางการเกษตร หลังจากเสร็จสิ้นฤดูทำนาปี เกษตรกรจะปลูกมะเขือเทศเพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ และปลูกแตงกวา ถั่วฝักยาว เพื่อขายผลสด (Figure 1)

บริบทของบริษัท

การผลิตเมล็ดพันธุ์มะเขือเทศภายใต้เกษตรกรพันธะสัญญาในหมู่บ้านลาดนาเพียง บริษัทจะเป็นผู้จัดหาต้นพันธุ์ ปุ๋ย ฮอร์โมน สารเคมีกำจัดแมลง รวมทั้งวัสดุ

อุปกรณ์ต่าง ๆ ให้เกษตรกร นอกจากนี้บริษัทมีการให้เงินสดกับเกษตรกรเพื่อเป็นค่ามัดจำในการจ้างแรงงานเพื่อการผสมเกสร ซึ่งแต่ละบริษัทจะมีหลักเกณฑ์แตกต่างกัน เช่น 1) ต้นละ 4 บาท 2) ให้อุ่นละ 8,000 บาท 3) ให้ตามปริมาณการปลูก โดยบริษัทจะลงทุนให้ก่อน เมื่อขายผลผลิตแล้วบริษัทจะแจ้งต้นทุนทั้งหมดให้เกษตรกรทราบและหักต้นทุนออก แล้วจ่ายเงินให้กับเกษตรกรโดยการโอนเงินเข้าบัญชีของเกษตรกร และหากเกิดภัยธรรมชาติ หรือโรคแมลง ก่อให้เกิดความเสียหาย ทำให้เกษตรกรไม่สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิต บริษัทจะไม่คิดต้นทุนใด ๆ กับเกษตรกรทั้งสิ้น เกษตรกรไม่ต้องแบกรับหนี้สินจากความเสียหายของผลผลิต และนอกจากนี้ หากบริษัทพิจารณาเห็นว่าเกษตรกรเอาใจใส่ดูแลต้นมะเขือเทศเป็นอย่างดี แต่ไม่สามารถควบคุมความเสียหายได้ บริษัทจะพิจารณาสินน้ำใจตอบแทนเป็นเงินสดให้แก่เกษตรกร โดยจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับพิจารณาของแต่ละบริษัท

การจัดการแรงงานในการปลูกมะเขือเทศ

หมู่บ้านลาดนาเพียง มีแรงงานที่ใช้ในการปลูกมะเขือเทศเฉลี่ย 2.2 คนต่อคริวเรือน เกษตรกรสามารถปลูกมะเขือเทศได้มากที่สุด 3 รุ่น (ครั้ง)/ปี ซึ่งในกรณีที่เกษตรกรปลูกมะเขือเทศ 3 รุ่น เกษตรกรจะเริ่มปลูกมะเขือเทศรุ่นที่ 1 กลางเดือนตุลาคม ในระหว่างนั้นเกษตรกรจะเว้นระยะเวลาในการปลูกมะเขือเทศในรุ่นถัดไปอีก 1 เดือน และทำแบบเดียวกันในรุ่นที่ 3 เพื่อสะดวกต่อการจัดการแรงงานในช่วงที่ต้องใช้แรงงานอย่างเข้มข้น กล่าวคือ ในช่วงการผสมเกสรจำเป็นต้องใช้แรงงานมากเนื่องจากการผสมเกสรสามารถทำได้ในช่วงเวลาสั้น ๆ ซึ่งช่วงเวลาที่เหมาะสมในการผสมเกสรติดประมาณ 15 วัน โดยแรงงานที่ใช้ผสมเกสรเป็นแรงงานในคริวเรือน 2 คน แรงงานนอกคริวเรือนในชุมชนและนอกชุมชน 3 คน ต่อพื้นที่ปลูก 1 งาน หรือประมาณ 1,200 ต้น (สัดส่วนแรงงานในคริวเรือนต่อแรงงานจ้างนอกคริวเรือนในชุมชน คือ 0.4 : 0.6)

เมื่อเสร็จสิ้นจากการผสมเกสรของตนเอง เกษตรกรจะออกไปรับจ้างผสมเกสรมะเขือเทศ หมุนเวียนกันในพื้นที่ปลูก และเหลือแรงงานในครัวเรือนสำหรับดูแลแปลงปลูกของตนเอง (Figure 2)

เกษตรกรในชุมชนทั้งผู้ปลูกและไม่ปลูกมะเขือเทศต่างมีกิจกรรมการปลูกพืชในระหว่างปีที่หลากหลาย แต่เกษตรกรสามารถจัดการแรงงานในครัวเรือนให้ดำเนินกิจกรรมทางการเกษตรได้หลากหลายและมีประสิทธิภาพ ซึ่งการใช้แรงงานในแต่ละกิจกรรมไม่

ทับซ้อนกัน จะเห็นได้จากตารางที่ 1 แถบสีดำเข้ม คือ ช่วงที่กิจกรรมนั้นใช้แรงงานอย่างเข้มข้น (Figure 3)

การปลูกมะเขือเทศเพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ภายใต้เกษตรพันธะสัญญา เป็นการทำเกษตรแบบประณีต ต้องการแรงงานสูงและเป็นแรงงานที่มีทักษะ การปลูกมะเขือเทศต้องการการดูแลเอาใจใส่สูงและมีต้นทุนการผลิตต่อหน่วยพื้นที่สูง ซึ่งสอดคล้องกับ มณีฉัตร (2538) วิฑูรย์ และ ตริยดา (2539) ที่กล่าวไว้

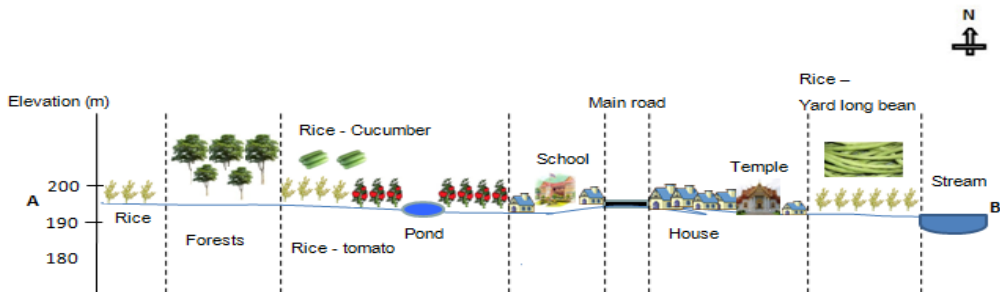

Figure 1 Cross – section of Lad Na Piang Village

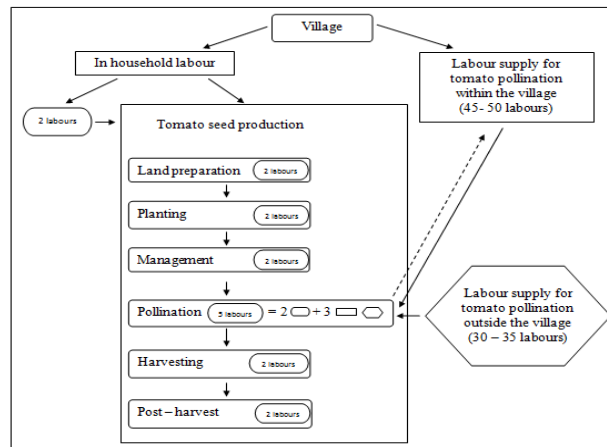

Figure 2 Labour management in Lad Na Piang village.

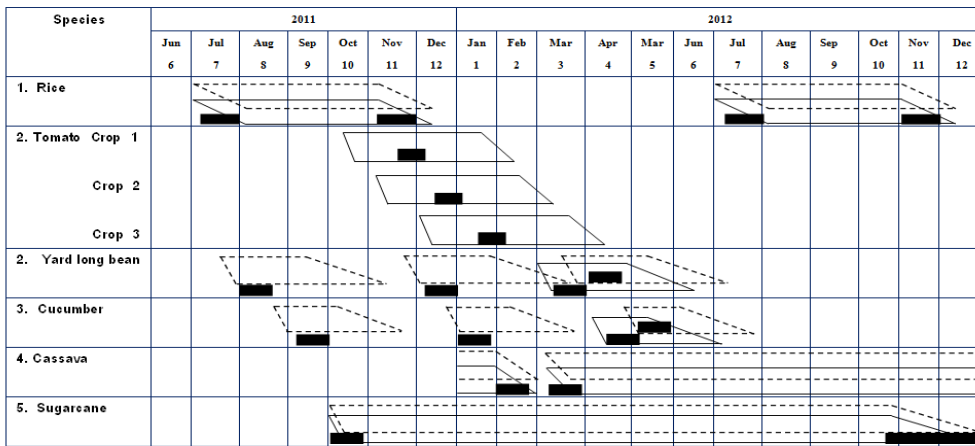

Figure 3: Comparison of crop calendar of farmers grown and grown then stop growing tomato for seed production under contract farming.

สรุป

ในพื้นที่ส่วนใหญ่ของหมู่บ้านลาดนาเพียงเป็นพื้นที่ราบลุ่มเหมาะสำหรับการปลูกข้าวนาปีและเกษตรกรจะปลูกมะเขือเทศเพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ ปลูกแตงกวา ถั่วฝักยาว หลังจากเสร็จสิ้นฤดูการทำนาสำหรับการปลูกมะเขือเทศเพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ในพื้นที่ที่ศึกษาใช้แรงงานในครัวเรือนและแรงงานในชุมชนเป็นหลัก แรงงานดังกล่าวเป็นแรงงานที่มีทักษะและความชำนาญโดยเฉพาะกระบวนการผสมเกสรซึ่งเป็นงานที่อาศัยความละเอียดและประณีต อย่างไรก็ตามแม้แรงงานจ้างในชุมชนจะมีความชำนาญและทักษะสูงแต่เจ้าของแปลงจำเป็นต้องมีการควบคุมการทำงานของแรงงานจ้างผสมเกสรอย่างใกล้ชิด เนื่องจากการปลูกมะเขือเทศเพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์มีต้นทุนการผลิตสูงในทางกลับกัน หากไม่มีแรงงานในครัวเรือนเกษตรกรจะไม่สามารถปลูกมะเขือเทศได้ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องให้มีแรงงานในครัวเรือนและในชุมชนไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงงานในครัวเรือนที่เป็นเงื่อนไขสำคัญในการทำเกษตรและของการปลูกมะเขือเทศเพื่อการผลิตเมล็ดพันธุ์ภายใต้เกษตรพันธะสัญญา ซึ่งการจัดการแรงงานในหมู่บ้านลาดนาเพียงน่าจะเป็นแนวทางใน

การจัดการแรงงานของการทำการเกษตรแบบประณีตไปในพื้นที่อื่นได้

คำขอบคุณ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนและส่งเสริมการทำวิทยานิพนธ์สำหรับนักศึกษา ระดับบัณฑิตศึกษา ประจำปีภาคต้น ปีการศึกษา 2555 จากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น

เอกสารอ้างอิง

ดุขุณี อายุวัฒน์ และเยาวนุช แซ่ตั้ง. 2534. การตั้งถิ่นฐานและการใช้ประโยชน์จากป่า: กรณีป่าสงวนแห่งชาติป่าดงลาน.โครงการวิจัยวนศาสตร์ชุมชน มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ขอนแก่น.

ถนอมสิน พลลาภ. 2552. การเปลี่ยนแปลงระบบอาหารและการพึ่งพาอาหารจากภายนอกชุมชน. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ขอนแก่น.

บัณฑิต เศรษฐศิริโรตม์. 2546. เกษตรกรรมยั่งยืนการเกษตรเพื่อสุขภาพ. เอกสารประกอบการปฏิรูประบบสุขภาพ สำหรับการประชุมเวทีสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ, กรุงเทพฯ.

มณีฉัตร นิกกรพันธ์. 2538. การปรับปรุงพันธุ์ .สำนักพิมพ์ไอดีเอ็นเอสโตร์, กรุงเทพฯ.

- มันทนา ทิพย์วาริรมย์. 2545. การใช้ที่ดินเพื่อการเกษตร และความเหมาะสมของที่ดินเพื่อการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจ. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- รัชฎา ไสธนะ. 2546. การตัดสินใจของชาวสวนผลไม้ภายใต้ความไม่แน่นอนของการเกษตรในเขตพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งตะวันออก. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- เรืองศักดิ์ บุญโนนแต่. 2535. ความคิดเห็นของเกษตรกรที่มีต่อการส่งเสริมการปลูกมะเขือเทศลูกผสมเพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์แบบตลาดข้อตกลง ในจังหวัดขอนแก่น. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ขอนแก่น.
- วิฑูรย์ เลื่อนจำรูญ และตรีดา อติตตา. 2539. บนผืนแผ่นดินและชีวิตเดียวกัน. สำนักพิมพ์พิมพ์ดี, กรุงเทพฯ ฯ.
- สุจินต์ สิมารักษ์ และสุเกสินี สุภธีระ. 2530. การประเมินสภาวะชุมชนแบบเร่งด่วน. โครงการวิจัยระบบการทำฟาร์ม มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ขอนแก่น.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2540. สรุปสาระสำคัญของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8. (ออนไลน์) เข้าถึงได้จาก <http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid=90> ค้นเมื่อ 20 ธันวาคม 2554.
- อัศวิต เจียมไชยศรี. 2543. แร่งงานคืนถิ่น. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (เศรษฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ.